

НЕИЗВЕСТЕН ПРЕПИС НА АЗБУЧНАТА МОЛИТВА

Боню Ст. Ангелов

„Азбучната молитва“ е породила доста оживени спорове в науката и въпреки това някои въпроси, тясно свързани с нея, остават открити, все още не са разрешени¹. Естествена предпоставка за такова придвижване на въпроса е изнасянето и публикуването на повече материали, свързани с творчеството на Константин Преславски и преди всичко отнасящи се пряко за тази забележителна творба на нашата стара литература. Първостепенна задача не само е да се издирят неизвестни досега преписи на „Азбучната молитва“, но и да се обнародват понеже досегашните публикации са малко. А това е толкова по-възможно за съчинение от рода на „Азбучната молитва“ — твърде кратко по размер. Такава е целта на настоящото съобщение — да направи научно достойнство още един непознат досега препис на едно от първите стихотворения в старата българска литература.

На науката днес са познати следните преписи на „Азбучната молитва“:

1. Синодален препис, XIII в., № 163 от сбирката на Синодалната библиотека (Москва, Государств. истор. музей—ГИМ), под наслов: Прологъ о Х^ѣ оумѣренѣ съказаниа стго евангелиа, сътворенѣ Константинѣмъ, имѣе и прѣложеніе бысть тогожде съказаниа квангельскааго. — Текстът е обнародван от О. Болянский, О времени происхождения славянских писъмен. Москва 1855, стр. LIX—LX, от И. И. Срезневски, А. И. Соболевски и др.²

2. Волоколамски препис — в ръкопис от XV в., от който копие има в Румяновския музей, № XXXIV, под наслов: „Молитва Константина философа, съворена азбукою. Из кн. № 321, в 4-ку“. (вж. А. Востоков, Описание русских и славянских рукописей Румяновского музея. СПб 1842, стр. 39).

¹ Ще отбележа само няколко по-нови публикации, свързани с творчеството на Константин Преславски и по специално с „Азбучната молитва“: Е. Георгиев, Кирил и Методий, основоположници на славянските литератури. София, 1956, стр. 141—164; Разцветът на българската литература в IX—X в. София 1962 стр. 161—201; Э. Г. Зыков, К вопросу об авторе „Азбучной молитвы“, Известия на Института за българска литература, кн. IX, 1960, стр. 173—195; К. М. Кувев, Към въпроса за авторството на „Азбучната молитва“. В „Славистични студии. Сборник по случай V международен славистичен конгрес в София“. София 1963, стр. 325—336; Ст. Стоянов, Бележки върху стиха „летитъ нымъ и словѣньско плѣмъ“ в Азбучната молитва. Сборник „Хиляда и сто години славянска писменост“. София, 1963, стр. 165—170; F. V. Mareš, Azbučna báseň z rukopisu státní veřejné knihovny Saltkyova-Sčedrina v Leningradě (Sign. . I. 1202), — Slovo. Zagreb, 1964, № 14, стр. 5—24.

² Повече подробности за изданията на „Азбучната молитва“ по отделните нейни преписи вж. публикацията на проф. К. М. Кувев.

3. Троицки препис — в ръкопис от XVI в., № 103 от сбирката на Троицко-Сергиевата лавра (Москва—Библиотека „Вл. И. Ленин“, ф. 304), под наслов: „Прелогъ о Христѣ умѣренъ, сказаніе св. евангелія, сътворено Константиномъ, иже и преложи сказаніе се 50 евангелии недѣлныхъ. Молитва Константина философа, сътворена азбукою“ (вж. Описание славянских рукописей библиотеки Свято-Троицкой Сергиевой лавры. Часть I. Москва 1878, стр. 81).

4. Словецки препис I — в ръкопис от XVI в., № 373 (157) от сбирката на Соловецкия манастир (Ленинград — Библиотека „Салтиков-Шчедрин“), под наслов: Молитва Константина философа, сътворена азбукою. — Обнародвана от Антоний първо в сп. „Православный собеседник“ (1882—1885), а после в книгата му „Из истории христианской проповеди“. СПб, 1895, стр. 161; на български език в „Периодическо списание“, XXI—XXII, 1887, стр. 393—394.

5. Соловецки препис II — в ръкопис от XVI в., № 374 (158) от същата сбирка, л. 219—220 (вж. Описание рукописей Соловецкого монастыря, I. Казань, 1881, стр. 702). Не е издаван.

6. Псковски препис I — по ръкописен хронограф от 1494 г., № 453 от сбирката на Румянцовския музей (Москва—Библиотека „Ленин“, ф. 256), под наслов: Сие рече стѣи Кирилъ.

7. Псковски препис II — в ръкописна „Палая“ от 1518 г. По думите на Боянски „Палая эта представляет просто на просто противень с так называемого Хронографа, писанного дяком с Дубкова“, т. е. по ръкописа от 1494 г. (вж. О. Боянский, О времени происхождения славянских писмен. Москва. 1855, стр. 93). Сега ръкописът се намира в сбирката на Ундолски № 719 (Москва — Библиотека „Ленин“, ф. 310); „Азбучната молитва“ е на листове 811—812. Тези уточнения даде Е. И. Зиков в своята публикация върху стихотворението (стр. 176).

8. Румянцовски препис — по ръкописен хронограф от XVI в., неуточнен, от който било направено копие за Румянцев. Копието се съхранява в неговата ръкописна сбирка, № 456 (Москва-Библиотека „В. И. Ленин“). В описа на Востоков само е казано: „Тут содержится молитва Константина Философа и прение его с еретиком, козарином и жидом“. (вж. Описание рукописей Румянцовского музеума. СПб 1842, стр. 758). Молитвата е в статия „w грамоте“ — „Эта самая статья, которая помещена в Палее 1494 г.“ по думите на Востоков

9. Воскресенски препис — в ръкописен сборник от XV—XVI в., в сбирката на Воскресенския манастир край Москва (сега в Москва — Государств. исторический музей). Обнародван от Амфилоний, Описание Воскресенской Новойерусалимской библиотеки. Москва, 1875, стр. 40.

10. Креховски препис — в ръкописна тълковна палая от XV—XVI в., в статия за славянската азбука, под наслов: „Сие же рече стѣи Кирилъ“. Обнародвана от Ив. Франко, Памятки українсько-руської мови и літератури. т. I. Апокрифи і легенди Львів, 1896, стр. LV—LVI.

11. Ундолски препис — в сборник от XVI в., съдържащ разни канонически текстове, № 66 от сбирката на Ундолски (Москва—Библиотека „Ленин“, ф. 310), под наслов: Азбука Кирила философа.

Обнародвана от проф. Куев в посочената негова работа.

А сега ще дам кратки вести и за няколко други преписа, които трябва да бъдат изпозувани при следващи изследвания върху „Азбучната молитва“. Тези преписи са:

1. Бялградски препис — в пергаментен ръкописен „миней“, XIV в., сръбска редакция, № 135 (293) от сбирката на Бялградската народна библиотека (изгорял по време на Втората световна война). „Азбучната молитва“ е била на лист 62, означена като творба на „Константина философа“ (вж. Св. Матић. Опис рукописа Народне библиотеке. Београд, 1962, стр. 239).

2. Препис в ръкописен сборник от XVI в., № 1294 от сбирката на Новгородската Софийска библиотека (сега в Ленинград—Библиотека „Салтиков-Шчедрин“). Макари и неточно, този прелис на „Азбучната молитва“ е напечатан във в. „Македонец“ (Русе, II, 1885, бр. 13, стр. 1). Тук е първата публикация на това стихотворение в българско издание. Повод за това е дало празнуването на Кирило-Методиевия празник (11/24 май) в Русе през 1885 г. По този повод редакцията пише:

„Като припомним вкратко това блясаво учителско тържество, ний поместяме и следущата молитва на св. Кирил и Методия, която ни се съобщава по тоя случай от учителя г-н Алексиев, която е съставена от славянските св. равноапостоли. Ето гая молитва:

Азбучна молитва Константина (Кирила) философа.

А. Азъ словомъ симъ молюся богу.

Б. Боже всей твари зиждителю.

Горната молитва се намира на ръкописи от XVI столетие, които се пазят в Новгородската Соф. библиотека (№ 1294) при Петербургската духовна академия.

В нея също стиховете са означени чрез азбучен акростих.

3. Прелис в ръкописен сборник от XVII в., полуустав, намиращ се в сбирката на Обществото любителей древней письменности (Ленинград — Библиотека „Салтиков-Шчедрин“), под наслов: Прелогъ о Христѣ умѣренъ, сказаніе св. евангеліа, сотворенъ Константиномъ, иже преложи сказаніе се 50 евангеліа неделныхъ. Молитва Константина философа, сътворена азбукою, и предсловіе того же Константина“ (вж. Отчеты о заседанияхъ императ. Общества любителей древней письменности в 1907—1910 году, № CLXXV, 1911, стр. 41).

4. Прелис в ръкопис от XV в. — Учително евангеліе, считано за дело на патр. Филотей, № 297 (55) от сбирката на Уваров (Москва—Государственный истор. музей). Към края на ръкописа, на л. 272 е притурено: Прилогъ о Христѣ умѣренъ, сказаніе святаго евангеліа, сътворенъ Константиномъ, иже преложи сказаніе се 50 евангеліа неделныхъ. Молитва Константина философа, сътворена азбукою (вж. Леонид, Систематическое описание собрания Уварова, I, Москва, 1893, стр. 276—277).

5. Прелис в ръкопис № 1892 (778) от сбирката на Уваров, XVII в., л. 277—278: Молитва святаго Константина, мудраго философа, сложена азбукою (вж. Леонид, Систематическое описание собрания Уварова, IV, Москва, 1894, стр. 261).

6. Прелис в ръкописен сборник от XVII в., № 1897 (859) от сбирката на Уваров, л. 237—239: Молитва Константина философа, сотворена азбукою (вж. Леонид, Систематическое описание, IV, стр. 278).

Начало: Азъ словомъ симъ молюся богу о грѣсахъ своихъ.

7. Прелис по неуточнен ръкопис, „Крница“, от който са направени 11 фотокопии, намиращи се в сбирката на Вяземски, № F. 131 (Ленинград—Библиотека „Салтиков-Шчедрин“). В началото е „Азбучната молитва“, а после има извлечения из пространното житие на Кирил Философ.

8. Волоколамски прелис II — в ръкописен сборник от XVI в., № 186 (573) от сбирката на Волоколамския манастир (Москва — Библиотека „В. И. Ленин“, ф. 113), на листовце 290—293. Молитвата е дадена след една тълковна азбука, без отделно заглавие. Тук общото заглавие е такова: Азбѣки тѣловныя стго Константина философа, нарицаемаго Кирила, мѣжа праведна и истинна.

9. Волоколамски прелис III — в руски ръкопис, съдържащ разни канони, манастир (Москва — Библиотека „В. И. Ленин“, ф. 113). На листовце 109—117 има разни молитви. Между тях и „Азбучната молитва“?

Копие от него има в сбирката на Румянцовския музей, № XXXIV: „Азбуки толко-
вия стго Константина философа, нарицаемаго Кирила, мужа пра-
ведна и истинна. Из кн. ркп. № 393, в 4-ку“ (вж. А. Востоков, Описание, стр. 39).¹
Текста на тези два преписа ще обнародвам на друго място.

10. Препис в руски ръкопис — тълковен псалтир, XVI в. Намира се в Ръкописния отдел на Академичната библиотека — Ленинград (Архангелска сбирка, Д. 24). На листове 234—243 са поместени доста извлечения из обширното житие на Кирил Философ: що е философия, диспути с патриарх Аний, със сарацини, с евреи, с триезичниците във Венеция, заболяване, смърт. Поместен в обширен разказ за покръстването на руския княз Владимир и на русите, неговия поход до Корсун, изнамирането на руското писмо и пр. — разказ, който често се среща в руски ръкописи. Изобщо, това е твърде интересна компилация, свързана с делото на Кирил, изградена главно въз основа на неговото обширно житие, преплетена с обновителното дело на княз Владимир. Доста внимание на тази компилация отделя Бодянский още през 1855 г. (О времени происхождения, стр. 104—107).

Цялата компилация е дадена под наслов „Прѣвнѣ Кирила философа з жиды“, който наслов съвсем не отговаря на съдържанието. Преди да започне изложението на разните Кирилови спорове, компилаторът дава кратка характеристика на Кирил, пишейки: „Костантинъ философъ, нарицаемыи Кирилъ, сотвориль грамотоу словеньскій“

языкоу, глаголемоу лѣтѣи, въ дни Михаила црѣ греческаго, и въ дни князя Рюрика новгородскаго, его сномъ руская земля преиде“

Все тук има и една съвсем кратка и неточна заемка от съчинението на Черноризец, Храбръ: Греческую грамотоу сотвориша съдмъ му: Палимидъ, Ка, Мили, Сисин, Симо, Епахарии, Дионисъ“.

Веднага след това започва „Азбучната молитва“, пред чийто текст се намира изразът Сиде рѣ стын Кири:

а. Азъ сло^тко снмъ молю сѧ Бг^т.

б. Бже всеа тв^тахъ знжнтелю.

в. Виднмъ н невднмъ.

г. Гдѧ дхѧ послѧ жне^тщаго.

д. Да въднѣт мн въ ср^тцѣ сло^тко.

е. Еже въдн на [ср]спѣ^т все^т.

ж. Жне^тщн въ заповѣдѣ^т ти.

з. Село бо е свѣтл^тнннхъ жнзнн.

з. Законъ твои свѣтъ стезѧ.

и. Нже ншѣтъ е^тв^тлскаго сло^ткоесн.

и. Н проси дары твоѧ.

[и.] Н прѣятн словеньско плѣмѧ.

к. Къ кр^тстн^тю бо вѣратншасѧ всн.

л. Лю^т твоѧ на^трѣщн х^тотѧ[щѣ].

¹ Ръкописен сборник, XVI в., полуустав, 700 листа, осмина, № 163 (529) от сбирката на Волоколамския манастир, л. 540—541: Азбука съ толкованиемъ (вж. Йосиф, Опись рук. Волокол. монастыря, Москва, 1882, стр. 180).

Начало: А. Азъ есмь всему міру свѣтъ.

Да се провери — тук не се ли намира „Азбучната молитва“.

м. Млѣтѣ тебѣ просѣши, бже.
 н. Но мнѣ пространно да слово.
 о. Оче н снѣ н стын дше.
 п. Просѣши помощн ѿ тебе.
 р. Рвце скон выспрь въздающе прѣ.
 с. Снаб прѣтн н мдрть ѿ тебе.
 т. Ты бо даешн достонны снаб.
 ч. Оупостасъ же цѣлншн.
 ф. Фаравна ма злобы избеаи.
 х. Хервенмьскѣ ми мыслѣ даже.
 ѿ о честныа н прѣстыа трѣца.

Печаль мою на рѣсть преложи.
 ц. Цѣломудрено да начнѣ прѣсати.
 ч. Чюдеса твоя прѣднѣна слово.
 ш. Шестебѣ по слѣдѣю оучѣаа моего.
 Нменн его [н] дѣлаб послѣдѣа.
 е. Идѣе сътворю евъльское слово.
 Хѣлаб воздаю прѣстен трѣцн къ еднно ежте.
 ю. Юже поють агглан н есѣа возрастъ.
 а. Изыкъ новѣ хѣлаб въздаа.
 ѿцю н снѣ н стому дхѣ.
 Емѣ чѣтѣ н слава ѿ есѣа твоя
 Н дыханѣа е непрѣеродомаа етежн, аминь.

Както при няколко от познатите преписи (Волоколамски, Троишки 103, Словески 373 (157), Словески 374 (158), и този препис разграничава отделните стихове чрез поредно поставяне на буквите — А, Б, В, Г, Д и пр.; пред всеки стих стои съответната буква (разбира се, доколкото е спасен първоначалният текст на стихотворението). Редът на стиховете с тяхното буквено цифрено означение, както добре е известно, има важно значение както относно възстановяване първоначалния текст на молитвата, на нейните отделни стихове, така и относно тезата, че първоначално тя е била написана на глаголица. Тук, разбира се, особено важни са трите стиха, започващи с буквата н: и. Иже ищетъ евъльскаго словеси.

и. И прости дары твоа.

[и.] И прѣати словеньско плема.

Наистина при третия стих нямаме изрично буквено означаване на стиха, но тук вероятно има грешка при преписването — и. е пропуснато. В противен случай, ако думите „И прѣати словеньско плема“ се отнасят за предишния стих, той става много дълъг. Поточно казано, тук са накръпени вторият и третият стих, започващи с н. Сегашният втори стих се нуждае от пояснение, към който естествено следва да се притури инфинитивът прѣати. А третият стих вероятно е започвал, както при други преписи:

И лѣтитъ нѣнѣ словѣньско плема,

или пък така:

И лѣтъти нѣнѣ словѣньско плема.

А всичко това потвърждава изказаната от проф. Ст. Стоянов мисъл за наличие на три глаголически н в първоначалния текст на стихотворението. Като взема под внимание някои нови вести и разсъждения на проф. Куев относно стиха „лѣтитъ нѣнѣ и словѣньско плема“, през 1963 г. той писа: „За този стих, съпоставен със съответния стих в Синодалния препис, може да се каже още следното: Както изтъква и Куев, той правилно започва с буквата І точно според реда ѝ в азбуката. Но по такъв начин стават три последователни стиха започващи с Н. Това обстоятелство не трябва нито да учудва, нито да ни смущава, защото, както е известно, в глаголицата има именно три вида Н . . . Напротив, фактът, че три поредни стиха започват с Н, сочи по категоричен начин, че първообразът на „Азбучната молитва“ е бил написан с глаголица . . .“ (стр. 168).

За глаголически първообраз подсещат също стиховете:

Ѡ честныѧ и прѣстыѧ трѣца.

Ѡ ѡвѣ сътворю еѡльско слово.

Ѡ ѡзѣкъ новѣ хвалѣ въздаѧа.

Последните три стиха в текста на молитвата стоят извън азбучния акростих, те не са органически свързани със стихотворението; те са в духа на традиционния завършек на всяка средновековна книжовна творба от този род. Толкова по-излишни са те, като се вземе под внимание онзи стих, в който се въздава възхвала на светата троица.

От съпоставката на познатите преписи на „Азбучната молитва“ се вижда, че почти няма два преписа, които да се покриват напълно, всеки от тях показва известно отклонение било в подредбата на стиховете, било в самите стихове. Откога съществуват тези разлики и от кого са извършени, днес не знам. Оттук изводът — преди да се пристъпи към установяване на текст, който да считаме за стоящ възможно най-близо до авторския текст, както и преди да се впускаме в по-големи обобщения върху творбата и нейния автор, необходимо е да се публикуват повече преписи от „Азбучната молитва“. Това е важна задача на нашата наука.